

LIETUVOS TSR KAIMO GYVENTOJŲ APTARNAVIMO TERITORINIS ORGANIZAVIMAS

S. VAITEKUNAS, A. IGNATONIENE

Gyventojų aptarnavimas sudaro didelę liaudies ūkio negamybinės sferos dalį. Tarybinėje mokslinėje literatūroje aptarnavimo sferos geografiškai paprastai priskiriama tos visuomeninio aptarnavimo rūšys, kurios yra skiriamos gyventojų poreikiams tenkinti. Dėl to ir pats aptarnavimo geografinis terminas dažnai vartojamas kaip termino „gyventojų aptarnavimo geografija“ sinonimas. Į šios palyginti naujos mokslo šakos tyrimo objektą įeina: komunalinis butų aptarnavimas, prekyba ir visuomeninis maitinimas, socialinis aprūpinimas, buitinis ir kultūrinis gyventojų aptarnavimas, ikimokyklinės vaikų įstaigos ir bendrojo lavinimo mokyklos, medicininis aptarnavimas, transportas ir ryšiai (ta jų dalis, kuri skirta gyventojams aptarnauti), gyventojų saugumo ir teisėtvarkos užtikrinimas ir pan. Taigi gyventojų aptarnavimo šakos ir rūšys sudaro tam tikrą liaudies ūkio šakų bloką, kurio valdyme dalyvauja nemaža atitinkamų ministerijų ir žinybų.

Paskutiniuoju metu tarybinėje ekonominėje ir geografinėje literatūroje vis plačiau vartojamas terminas „infrastruktūra“. Turinys, kurį į šį terminą talpina įvairūs autoriai, turi gana platų diapazoną, tačiau, apibendrinant įvairias nuomones, galima pasakyti, kad infrastruktūra yra suprantama kaip tam tikras derinys veikiančių įrengimų, pastatų, tinklų ir sistemų, tiesiogiai nepriklausančių materialinei gamybai, bet būtinų tiek šiam gamybos procesui, tiek gyventojų kasdieniniam normaliam gyvenimui užtikrinti. Dėl to visa infrastruktūra dalijama į gamybinę (infrastruktūros dalis gamybai aptarnauti) ir socialinę (infrastruktūros dalis gyventojams aptarnauti).

Tarybinėje mokslinėje literatūroje infrastruktūros terminas tvirtai įsiskaičiavo, nors savo turiniu, matyt, teisingesnis yra terminas „infrasistema“. Taigi terminai „aptarnavimo sfera“ ir „infrastruktūra“ tartum sutampa.

Tarybų Sąjungoje aptarnavimo sfera plėtojasi sparčiau negu kitos liaudies ūkio šakos. Tai rodo tokie duomenys kaip darbuotojų skaičiaus ir jų lyginamojo svorio didėjimas negamybinėje sferoje. 1965 m. dirbantys joje sudarė 20,2% visų dirbančiųjų liaudies ūkyje, o 1985 m. šis procentas išaugo iki 26,9%. Lietuvos TSR šis nuošimtis šiek tiek mažesnis. 1984 m. jis sudarė tik 25,4%, t. y. mažiau negu kitose Pabaltijo respublikose, bet sparčiai didėja. Respublikoje 1970—1984 m. darbuotojų skaičius materialinės gamybos šakose padidėjo beveik 8%, o negamybinės sferos — daugiau kaip 52,1% (2, p. 128—142). Tai kelia ypatingus uždavinius respublikai vystant gyventojų aptarnavimą. Pirmiausia respublikoje, ir ypač kaime, būtina vystyti aptarnavimo sferą spartesniais tempais, taip pat tobulinti paslaugų struktūrą, aptarnavimo įstaigų teritorinį išdėstymą.

Specifinius uždavinius aptarnavimo sferos vystymui kelia kaimas. Viena, kaimo gyvenviečių stambinimas sudaro palankias sąlygas teikti paslaugas kaimo gyventojams, o kita vertus, reikalauja pertvarkyti jau susiformavusį tinklą arba jį tobulinti. Demografinis kaimo gyventojų senėjimas

mas ir dar gana gausi jų migracija į miestus kelia kai kurias problemas darbo išteklių kiekio didėjimui aptarnavimo sferoje. Be to, vieningoje gyvenviečių sistemoje 1964 m. numatytas vietinių centrų, kaip svarbių kaimo gyventojų aptarnavimo centrų, vystymas nepasiteisino. Sustambinus kolūkius, pakito centrinių gyvenviečių skaičius ir jų teritorinis pasiskirstymas. Taigi reikia ieškoti naujų kaimo gyventojų aptarnavimo gerinimo būdų.

Kaimo gyventojų aptarnavimą būtina sielti su gyventojų skaičiumi, jų tankumu, gyvenviečių sistema, teritoriniu miestų pasiskirstymu, jų įtaka kaimo vietovėms ir pan.

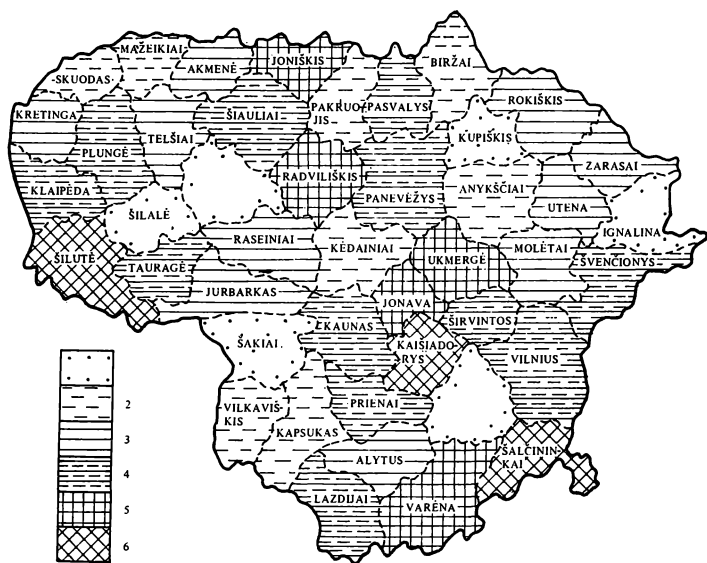
Lietuvos TSR kaime 1986 m. gyveno 1214,1 tūkst., arba 33,7% visų respublikos gyventojų. Jie gyvena gana nedideliuose kaimuose, kurių bendras skaičius siekia apie 23,5 tūkst. Taigi kaimo vidutinis dydis svyruoja nuo 45 žmonių Rytų Lietuvoje iki 92 — Vakarų Lietuvoje. Smulkūs kaimai (iki 50 žmonių) iki šiol sudaro apie 73% visų kaimo gyvenviečių. Vidutiniai kaimai, kuriuose gyvena nuo 200 iki 500 gyventojų ir kurie yra optimalūs aptarnavimo centrams steigti, sudaro tik 4,7% visų gyvenviečių. 1979 m. bendras jų skaičius sudarė 1101 (3, p. 63). Respublikos kaimo gyvenviečių sistamai būdingas ir tankus vienkiemių tinklas. Vienkiemių, kurių 1967 m. buvo 263,6 tūkst., skaičius dabar yra perpus sumažėjęs ir ateityje jie išnyks kaip sistema, nors tam tikras jų skaičius gali ir išlikti. Tai daugiausia vienkiemiai netoli kompaktinių gyvenviečių ar gerų kelių.

Formuojant kaimo gyventojų aptarnavimo sistemą, būtina atkreipti dėmesį į miestų tinklą, nes miestai privalo teikti kai kurias paslaugas ir kaimui. Lietuvos TSR pasižymi dideliu miestų skaičiumi (92) ir jų tankumu. Dėl to aptarnavimo centrų sistemoje jie gali užimti labai svarbią vietą.

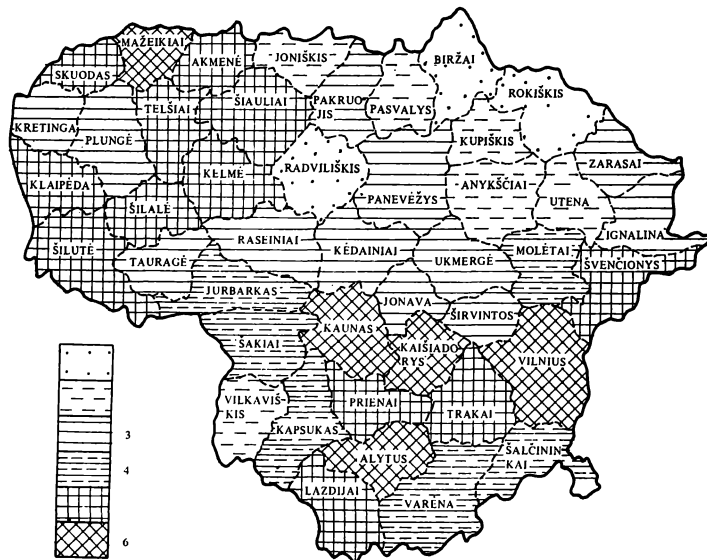
Atskiros aptarnavimo šakos respublikos kaime turi nevienodą išsivystymo lygį. Nevienoda yra ir aptarnaujančių įstaigų struktūra. Buvo mėginta panagrinti Lietuvos TSR ūkiuose esančių kultūrinio ir buitinio aptarnavimo įstaigų skaičių pagal pavienius rajonus. Išaiškėjo, kad ūkiai geriausiai aprūpinti parduotuvėmis. 1983 m. pradžioje net 30 rajonų visi kolūkiai ir tarybiniai ūkiai turėjo maisto ir (arba) pramoninių prekių parduotuves, daugelyje jų pastatytos universalinės parduotuvės. Siek tiek atsiliko tik Prienų, Rokiškio, Švenčionių, Jurbarko ir Silalės rajonai, kuriuose tokių parduotuvių neturėjo tik 4—8% rajono ūkių. Nors beveik visi respublikos ūkiai yra gerai aprūpinti parduotuvėmis, 1983 m. valgyklas turėjo tik dvejų (Ignalinos ir Mažeikių) rajonų visi ūkiai. Kiti rajonai pagal aprūpinimą valgyklomis buvo pasiskirstę gana įvairiai. Taip, pavyzdžiui, Klaipėdos, Jonavos, Panevėžio, Pasvalio, Silutės, Ukmergės rajonuose valgyklas turėjo per 90% visų ūkių. Mažiausia valgyklų turėjo Trakų, Mažeikių, Kupiškio, Akmenės, Kėdainių rajonų ūkiai (50—60%).

Beveik visuose kolūkiuose ir tarybiniuose bei kituose valstybiniuose ūkiuose yra ir kultūros namai arba klubai. Siomis įstaigomis visiškai yra aprūpinę Akmenės, Vilkaviškio, Jonavos, Kaišiadorių ir kitų rajonų ūkiai. Kai kurie rajonai kaip Alytaus, Biržų, Kelmės, Kupiškio, Mažeikių ir kt. minėtų įstaigų turi mažiau.

Ypatingą reikšmę kaimo gyventojų aptarnavimui gerinti turi vaikų darželiai ir mokyklos, nes jų nebuvimas yra vienas pagrindinių kaimo gyventojų migracijos į miestus motyvų. 1983 m. respublikoje dar nebuvo nė vieno rajono, kurio visi kolūkiai, tarybiniai ar valstybiniai ūkiai būtų turėję vaikų darželius-lopšėlius (1 pav.). Geriausiai aprūpinę vaikų darželiais-lopšeliais buvo Kaišiadorių ir Silutės rajonų ūkiai. Blogiausia padėtis buvo Kupiškio, Ignalinos, Trakų, Kelmės ir kituose rajonuose, kuriuose vaikų darželių-lopšelių turėjo tik kas trečias ketvirtas ūkis. Per praėjusį laiką po 1983 m. vaikų lopšeliai-darželiai buvo pastatyti daugelyje ūkių. Taip, pavyzdžiui, jau visi ūkiai turi šias įstaigas Pasvalio rajone, nors 1983 m. tokie ūkiai sudarė mažiau kaip 60%. Daug geriau ūkiai yra aprūpinę bendrojo lavimo vidurinėmis ir aštuonmetėmis mokyklomis (2 pav.). Jas turi visi Vilniaus, Kauno, Kaišiadorių, Alytaus, Mažeikių rajonų ūkiai. Bloges-

1 pav. Respublikos rajonų ūkių apsirūpinimo vaikų lošeliais-darželi is laipsnis 1983 m. pradžioje (nuošimčiais)
 1 – iki 30; 2 – 30–40; 3 – 40–50; 4 – 50–60; 5 – 60–70; 6 – daugiau kaip 70.

2 pav. Respublikos rajonų ūkių apsirūpinimas bendrojo lavinimo vidurinėmis ir aštuonmetėmis mokyklomis 1983 m. pradžioje (nuošimčiais)
 1 – iki 50; 2 – 50–60; 3 – 60–70; 4 – 70–80; 5 – 80–90; 6 – daugiau kaip 90.

nė padėtis iki šiol yra respublikos šiaurės—vakarų rajonuose. Biržų ir Rokiškio rajonuose bendrojo lavinimo vidurinės ir aštuonmetės mokyklos buvo tiktai kas antrame ūkyje. To priežastis, matyt, yra tiek sumažėjęs kaimo gyventojų tankumas šioje Lietuvos dalyje, tiek didelis smulkių kaimų skaičius.

Tyrinėjant gyventojų aptarnavimą, pastebima, kad kaimo gyventojų aptarnavimo rodikliai yra žemesni negu miesto, nors kaime paslaugų sfera plėtojasi daug spartesniais tempais. Antai 1984 m. prekių apyvarta vienam miesto gyventojui sudarė 1749 rb, o kaimo — 562 rb (2, p. 176). Tokį rodiklių skirtumą galima paaiškinti tuo, kad daugelį prekių kaimo gyventojai įsigyja miesto, o ne kaimo parduotuvėse, kurių prekių asortimentas yra aiškiai per mažas, nors pačių prekybos įstaigų tinklas, kaip jau minėta, gana tankus. Geresnė yra buitinio gyventojų aptarnavimo padėtis. 1984 m. respublikos gyventojams buvo suteikta paslaugų už 158,9 mln. rb. Iš šios sumos 38% teko paslaugoms, suteiktoms kaimo gyventojams. Tačiau kai kurių paslaugų (individualus drabužių ir avalynės siuvimas ir remontas, drabužių skalbimas ir cheminis valymas) dar labai atsilieka nuo šių paslaugų lygio mieste.

Visiškai kitokia padėtis yra švietimo srityje. 1984/85 m.m. respublikoje buvo 2246 bendrojo lavinimo mokyklos. Iš šio skaičiaus 75,2% buvo kaimo vietovėse, t. y. kaime, kur gyventojų skaičius yra mažesnis negu mieste, mokyklų skaičius yra keliskart didesnis, tačiau besimokančių mokinių jose yra gerokai mažiau — tik 25,7% bendro respublikos moksleivių skaičiaus. Taigi kaimo mokyklos yra smulkios. Be to, didesnis kaimo bendrojo lavinimo mokyklų skaičius dar nereiškia, kad kaimo moksleivių mokyklinis aptarnavimas yra geresnis negu mieste. Kai kurios Vilniaus, Trakų ir kitų rajonų mokyklos iki šiol dirba pamainomis.

Tiriant gyventojų aptarnavimą, būtina analizuoti ne tik realizuotą paklausą, bet taip pat besiformuojančią bei nepatenkintą paklausą. Praktika rodo, kad nepatenkinta paklausa sudaro gana nemažą dalį, o jos apimtis priklauso nuo gyventojų įmonių tinklo išvystymo ir išdėstymo, paslaugų užsakymo atlikimo terminų, kokybės ir pan. (4, p. 15). Kaip rodo mūsų atlikti sociologiniai tyrimai, dalis kaimo gyventojų dar nėra patenkinti nei teikiamų paslaugų kiekiu, nei jų kokybe.

Sakinė gyventojų aptarnavimo analizė dar nerodo bendrojo gyventojų aptarnavimo lygio kaime. Būtina, kad kiekvienoje centrinėje gyvenvietėje būtų visas aptarnavimo įstaigų kompleksas: vidurinė arba aštuonmetė mokykla, darželis-lopšelis, parduotuvė, kultūros namai, ambulatorija, biblioteka, paštas, taupomoji kasa ir t. t. Nemaža dalis respublikos centrinių gyvenviečių tokį aptarnavimo įstaigų kompleksą jau turi.

Iš čia išplaukia uždavinys tobulinti aptarnavimo įstaigų išdėstymą. Esminę įtaką čia turi visa gyvenviečių sistema. Tobulinant gamybinių jėgų išvystymą ir išdėstymą, taip pat gyventojų aptarnavimo vieningoje gyvenviečių schemoje, kuri buvo pradėta įgyvendinti 1964 m. ir baigta 1980 m., buvo numatyta keturių pakopų aptarnavimo sistema: centrinė ūkio gyvenvietė, mikrorajono centras, rajono centras ir tarprajoninis (regioninis) centras. Įgyvendinant šią schemą, iš esmės pagerėjo tiek teritorinis gamybių jėgų vystymas, tiek gyventojų aptarnavimas. Tačiau kartu išryškėjo ir kai kurie trūkumai, atsiradę dėl ekonominio, socialinio ir demografinio prognozavimo netikslumo. Išaiškėjo, kad planuotų 10 tarprajoninių centrų respublikai yra per daug tiek nedidelės teritorijos, tiek demografinių išteklių požiūriu. Nesivystė ir mikrorajonų centrai, kurių skaičius pagal vieningąją gyvenviečių schemą buvo ypač didelis — net 170.

Dėl to rengiant gyvenviečių perspektyvinio vystymo schemą iki 2000 ir 2005 metų gyvenviečių sistemos teorijoje ir jos praktiniame pritaikyme buvo padaryta kai kurių patikslinimų. Pirmiausia respublikoje numatyta toliau plėtoti tik šešis tarprajoninius centrus: Vilnių, Kauną, Klaipė-

**LIETUVOS TSR GYVENVIEČIŲ SISTEMOS CENTRŲ HIERARCHIJA
IR JŲ APTARNAVIMO FUNKCIJOS**

Gyvenvietės rangas	Teritorinis vienetas	Centras	Aptarnavimo funkcijos
I	Kolūtkio, tarybinio ar kito valstybinio ūkio teritorija	Centrinė gyvenvietė	Kasdieninis gyventojų aptarnavimas
II	Admi istraci is rajonas	Administracinio rajono centras	Periodinis gyventojų aptarnavimas ir žemės ūkio pirminis aptarnavimas
III	Grupė admi istracinių rajonų	Tarprajoni centras	Epizodinis ir unikalus gyventojų aptarnavimas, žemės ūkio technikos remontas ir aptarnavimas, žemės ūkio produkcijos supirkimas ir perdirbimas, materialiai is techniniai ir moksliniai žemės ūkio aprūpinimas ir aptarnavimas ir t. t.

dą, Siaulius, Panevėžį ir Alytų. Antra, aptarnavimo sistema jau susideda tik iš trijų pakopų (1 lentelė): centrinė gyvenvietė, rajono centras, tarprajoninis centras. Tokia sistema labiau atitinka dabartinį ekonominį, socialinį ir demografinį respublikos vystymąsi. Kiekvienam aptarnavimo centrui keliami ir tam tikri specifiniai reikalavimai aptarnaujant kaimo gyventojus ir žemės ūkį. Tokiu būdu sukuriama ir vieninga teritorinė aptarnavimo sistema, kurioje atskiri centrai, atsižvelgiant į zonos ypatybes, vysto ir specifinio aptarnavimo rūšis.

Centrinė gyvenvietė (I) — tai pirminio aptarnavimo pakopa. Sioje gyvenvietėje sukoncentruotos visos aptarnavimo įstaigos, teikiančios kasdieninio poreikio paslaugas gyventojams: parduotuvė, valgykla, bendrojo lavinimo mokykla, kultūros namai ir biblioteka, medicininis ir felčerinis punktai, paštas ir taupomoji kasa, vaistinė, kai kurie buitinio aptarnavimo punktai ir t. t. 1985 m. respublikoje buvo 737 kolūkių ir 311 tarybinių ūkių. Bendras centrinių gyvenviečių skaičius siekė apie 1080. Centrinėmis gyvenvietėmis yra ne tik kaimo gyvenvietė, bet ir dalis mažų miestų, buvusių rajono centrų.

Aukštesnė pakopa — administracinio rajono centras (II) — skirta administracinio rajono gyventojams ir žemės ūkiui aptarnauti. Čia gerai išvystytos periodinio poreikio paslaugos (rajoninės ligoninės, specializuotos parduotuvės, poliklinikos, buitinio aptarnavimo kombinatai ir t. t.), taip pat pirminis žemės ūkio aptarnavimas (žemės ūkio technikos aptarnavimas, žemės ūkio produkcijos supirkimas ir pirminis jos perdirbimas ir t. t.). Esant tankiam rajonų centrų tinklui (iš viso respublikoje yra 44 administraciniai rajonai), rajono centro aptarnaujama zona sudaro vidutiniškai 1800 kv. km, rajono centras pasiekiamas vidutiniškai per 0,5—0,75 val.

Trečiojoje pakopoje stovi tarprajoninis centras (III). Tai naujo tipo aptarnavimo centras, susiformavęs paskutiniame dešimtmetyje. Tarprajoninio centro teikiamas paslaugas galima apibūdinti kaip epizodines ir iš dalies unikalias, skirtas gyventojų (sudėtingų buitinių elektrotechnikos ir kitų prietaisų remontas, dramos teatrų, koncertų salių paslaugos, specializuotos parduotuvės, daugiaprofilinės ir specializuotos ligoninės ir poliklinikos, autoservisas ir t. t.), taip pat žemės ūkio (žemės ūkio technikos remontas, žemės ūkio projektavimo institutų ir jų filialų teikiamos paslaugos, žemės ūkio produkcijos supirkimas ir jos perdirbimas). Tokių centrų bus vystomi šeši. Nustatant tarprajoninių centrų skaičių ir aptarnaujamą teritoriją, Lietuvoje buvo atsižvelgiama į gyventojų migracijos, darbinius bei kultūrinius ryšius, krovinių pervežimų apimtį bei kryptis ir pan. Apter-

navimo zonos buvo modeliuojamos atsižvelgiant į minėtus veiksnius, ieškant racionaliausio teritorijos dydžio atitinkamam traukos centrui. Kitos sąjunginės respublikose, kaip Rusijos Federacijoje, Baltarusijoje, Latvijoje, turinčiose panašų gyvenviečių tinklą, aptarnavimo zonos yra gerokai didesnės.

Kaimo gyvenviečių sistemoje funkcionuoja ne tik centrinės, bet taip pat pagalbinės ir neplėstinos gyvenvietės. Dėl pastarųjų dviejų gyvenviečių kategorijų mokslinėje spaudoje vyksta diskusijos. Dalis specialistų teigia, kad pastarosios yra neperspektyvios (kai kuriose respublikose buvo priimtas netgi specialus neperspektyvinių gyvenviečių pavadinimas) ir pamažu jos turi išnykti. Tačiau ši teorija neišlaiko kritikos. Dauguma kaimo specialistų teigia, kad pagalbinės ir neplėstinos gyvenvietės išliks ir tolesnėje perspektyvoje. Tai patvirtina ir kaimo vietovės (suprantamos daug platesne prasme negu tik kaimo gyvenvietės) socialinio ekonominio ir ekologinio vystymo uždaviniai, ir perspektyvos. Demografinių procesų analizė taip pat rodo, kad kaimo gyvenvietės bus įvairesnės negu numatyta rajonų išplanavimo schemose. Tą įvairovę, iš vienos pusės, papildo maži miestai ir miesteliai, iš kitos — dar ilgą laiką išliksiąs tam tikras vienkiamių skaičius. Visa tai kartu sudaro kaimo gyventojams didesnę gyvenamosios vietos pasirinkimo galimybę.

Kalbant apie kaimo gyvenviečių kokybės gerinimą, būtina nustatyti tikslingą lėšų socialinės infrastruktūros plėtojimui skirstymo strategiją. Sparčiai sutvarkyti visas centrinės gyvenvietės sukuriant jose iš karto ir vienu metu gerą aptarnavimo sistemą kol kas nėra ekonominių galimybių. Iš čia logiškai kyla klausimas — ar nevertėtų šiame margame audinyje išskirti kaimo gyvenviečių sistemos karkasą, kurį sudarytų tam tikras atraminių gyvenviečių tinklas? Šis klausimas jau buvo keltas ne kartą (1, 5, 6, 7). Atraminė gyvenvietė, mūsų supratimu, turėtų būti keleto ūkių gyventojų aptarnavimo centras, esantis ypač patogioje geografinėje-transportinėje padėtyje. Be tų paslaugų, kurias turi teikti centrinė gyvenvietė, atraminėje gyvenvietėje turėtų būti stambesnę ambulatoriją, žemės ūkio reikmenų, reikalingų asmeniniam pagalbiniam ir namų ūkiui plėtoti, parduotuvė, galbūt komunalinio aptarnavimo punktas ir pan. Atraminėmis gyvenvietėmis galėtų tapti miesteliai ir kitos centrinės gyvenvietės, kurių geografinė padėtis leidžia aptarnauti didesnę zoną. Šiose gyvenvietėse socialinės infrastruktūros įstaigos turėtų būti kuriamos pirmiausia. Antrajame etape jas tikslinga kurti ir plėsti, tobulinti jų struktūrą ir kitose gyvenvietėse. Toks etapiškumas padėtų sparčiau spręsti kaimo gyventojų socialinio aptarnavimo klausimus. Atraminio miestų karkaso kūrimas mokslinėje literatūroje jau yra pripažintas (9, 10). Atraminio miestų karkaso koncepcija realizuojama ir kuriant perspektyvinę šalies gyvenviečių sistema.

Prognozuojant kaimo gyvenviečių vystymąsi ir aptarnavimo sferos plėtojimą, galima teigti, kad ir toliau tobulės žemės ūkio gamyba, kis jos organizacinė struktūra, nes tai yra bendros pažangos dalis. Tuo tarpu gyvenviečių tinklo formavimui reikalingas stabilumas, ilgalaikė perspektyva, nuosekli plėtotė. Todėl gyvenviečių ryšys su žemės ūkio gamybos organizavimo struktūromis turėtų silpnėti. Matyt, atsiras lankstesnė sistema, kurios esmę sudarys tam tikras kaimo gyvenviečių savarankiškumas, geras jų ryšys su aptarnavimo centrais. Čia teigiamą vaidmenį gali suvaidinti taip pat atraminis kaimo gyvenviečių karkasas.

Be to, nedideli respublikos kaimai, tankus jų tinklas kelia ir kitą specifinį reikalavimą — aptarnavimo įstaigų teritorinis organizavimas kaime turi būti skirtingas nuo miesto. Mieste aptarnavimas organizuojamas to miesto ar miesto rajono gyventojams, o kaime aptarnavimo centras turi teikti paslaugas kelių gyvenviečių gyventojams. Steigti aptarnavimo kompleksus visose gyvenvietėse būtų neracionalu ir neekonomiška. Teritorinis kaimo aptarnavimo organizavimas neturėtų būti vienodas įvairiose Lietuvos dalyse, nes respublikos gyvenviečių sistema taip pat turi nemažų te-

ritorinių skirtumų. Iš čia kyla uždavinys sukurti moksliskai pagrįstus kaimo gyventojų aptarnavimo teritorinius normatyvus. Be to, jie turi būti skirtingi žemės ūkio, pramonės, rekreacijos zonose.

Kaimo gyventojų aptarnavimo tobulinimui esminę reikšmę turėtų ir specifinių aptarnavimo formų taikymas. Tarp jų itin svarbią vietą turėtų užimti mobilios aptarnavimo formos: išvežiojamoji prekyba, medicinos darbuotojų išvykos į kaimą gydymo ir ypač profilaktikos tikslais, teatrų ir koncertinių brigadų gastrolės ir pan. Reikėtų taikyti ir retesnių prekių, kurių pagal nustatytą prekių asortimentą nebūna kaimo parduotuvėse, pristatymą kaimo gyventojams pagal jų užsakymus artimiausiose kaimo parduotuvėse arba paštu.

Straipsnyje paliesta tik dalis tų klausimų, kurie yra aktualūs tobulinant kaimo gyventojų aptarnavimo struktūrą ir teritorinį organizavimą. Gilesnė šios problemos analizė ir sprendimas reikalauja įvairių mokslo šakų specialistų pastangų, įvairių tyrimo metodų ir mokslinių bei praktinių eksperimentų.

LITERATORA

1. Daunoravičius Z., Vaitekūnas S. Kaimo vieta gyvenviečių sistemoje.— Žemės ūkis, 1982, Nr. 8.
2. Lietuvos TSR liaudies ūkis 1984 metais. Statistikos metraštis.— V.: Mintis, 1985.
3. Rupas V., Vaitekūnas S. Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės.— V.: Mintis, 1980.
4. Tamulevičius J. Buitinio gyventojų aptarnavimo išvystymo metodologiniai pagrindai.— V.: LIMTI, 1974.
5. Vaitekūnas S. Gyventojų aptarnavimo geografija.— V., 1983.
6. Vaitekūnas S. Spatial and Structural Aspects of Rural Services Provision in the Lithuanian S.S.R.— In: Rural Public Services. International Comparisons. Ed. by R. E. Lonsdale and G. Enyedi. Boulder and London: Westview Press, 1984.
7. Игнатонене А. Некоторые проблемы обслуживания сельских населенных пунктов в ЛитССР.— Тезисы докладов республиканской конференции «Проблемы архитектуры и индустриализации сельского строительства». Секция урбанистики и архитектуры. Вильнюс, 1984.
8. Региональное развитие социальной инфраструктуры / Ред. А. И. Бурачас.— Вильнюс, 1984.
9. Лаппо Г. М. Развитие городских агломераций в СССР.— М.: Наука, 1978.
10. Хорев Б. С. Территориальная организация общества.— М.: Мысль, 1981.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Ekonominės istorijos
ir geografijos katedra
Lietuvos TSR žemės ūkio ekonomikos
mokslinio tyrimo institutas

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ОБСЛУЖИВАНИЯ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЛИТОВСКОЙ ССР

С. ВАЙТЕКУНАС, А. ИГНАТОНЕНЕ

Резюме

Развитие сферы обслуживания села должно быть тесно взаимосвязано с особенностями территориальной организации всей системы расселения. Наибольшее значение, однако, имеют величина, плотность и иерархия сельских поселений, их транспортно-географическое положение, демографические процессы, происходящие в них и т. д.

В схеме единой системы расселения предусматривалось развивать четырехступенчатую систему обслуживания населения, в которой для

улучшения обслуживания села особое значение придавалось центральным поселениям и микрорайонным центрам. Практическое осуществление этой схемы показало, что как микрорайонные, так и новые межрайонные центры не получили достаточного развития. Причиной этого были некоторые недостатки в экономическом, демографическом и социальном прогнозировании.

В перспективной (до 2000 г.) схеме расселения принята уже трехступенчатая система обслуживающих центров: центральное поселение, районный и межрайонный центры. Для более полного обслуживания села предлагается развивать сеть опорных пунктов сельских поселений. Эти пункты следует развивать в первую очередь, и там должен функционировать весь комплекс обслуживающих учреждений, необходимых для села. Благоприятные предпосылки для создания опорного каркаса сельского расселения создают часть уже развитых центральных поселений, имеющих удобное географическое положение, и малые города. Система обслуживания сельского населения должна дополняться и другими формами предъявления услуг: мобильными, по заказу и т. д.